

Р. А. Головка,
аспірант, Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: 0000-0001-6521-4606

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.19.34

КООПЕРАЦІЯ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

R. Golovko,
postgraduate student, Dnipro State Agrarian and Economic University

COOPERATION OF PRODUCTION AND ECONOMIC ACTIVITY OF FARMS

У статті визначено, що фермерські господарства, які мають невеликі розміри, не можуть здійснювати інтенсивне високотехнологічне виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, забезпечувати сервісне обслуговування засобів виробництва, а тому потребують об'єднання зусиль на кооперативних засадах. Встановлено, що у розвитку фермерського руху в усіх країнах світу є чітко виражені тенденції: скорочення чисельності фермерських господарств; збільшення середнього їх розміру; кооперування фермерів у різних видах діяльності.

У сучасних умовах України найбільш поширеною формою об'єднань фермерів є малі кооперативи, в яких ряд дрібних самостійних фермерських господарств об'єднуються для спільного виконання окремих видів робіт або для спільної виробничої діяльності на основі усної домовленості без розробки чіткого положення про права й обов'язки та про розподіл доходів. Запропоновано організаційну структуру обласної сільськогосподарської кооперативної системи, кожний галузевий підрозділ якої має свою структуру управління та механізм взаємовідносин. Аргументовано, що успішне становлення та розвиток кооперації на селі, зокрема такої основної ланки кооперативного руху, як фермерські господарства, — можуть бути забезпечені тільки в умовах економічного піднесення в аграрному секторі економіки країни.

The article states that small-scale farms cannot carry out intensive high-tech production and processing of agricultural products, provide maintenance of the means of production, and therefore require a cooperative effort. It is established that there are clear trends in the development of agricultural movement in all countries of the world: reduction of the number of farms; increasing their average size; cooperating farmers in different activities. Research of farms as a subject of cooperation, analysis of the modern development of cooperative ties in agricultural production, study of the state of cooperation in the agricultural sector of countries with advanced agricultural land use allowed to determine the following types of cooperation: labor cooperation; cooperation in the use of fixed assets; cooperation in the use of land resources; cooperative supply and supply; cooperative credit and insurance; full cooperation. These types of cooperation can be implement in any form.

Revealed that modern conditions of Ukraine the most common form associations are small farmers cooperatives, in which a number of small independent farms united to jointly perform certain types of work or for joint production activities on the basis of a verbal agreement without developing a clear position on the rights and duty and revenue sharing. Cooperation farms, which provides for the concentration of resources closer to their optimal size with minimal additional investments, to create potentially efficient enterprise.

The proposed organizational structure of regional agricultural cooperative system, each branch unit that has its own management structure and mechanism of relations: primary (local) cooperatives — I level; district cooperatives and cooperative unions — II level; regional branch unions and regional branch agricultural cooperative — level III. This system allows you to create a single economic space for effective interaction of all forms of ownership and management in agriculture. In developing the concept of forming, a cooperative system in the regions must be based on proven methodological approaches.

Argued that the successful establishment and development of cooperatives in rural areas, including such basic units of cooperative movement as farmers — can be provided only in economic growth in the agricultural sector of the country.

Ключові слова: виробництво, засоби виробництва, економічна ефективність, кооперація, продукція, ринковий механізм, сільське господарство, фермерські господарства.

Key words: production, means of production, economic efficiency, cooperation, production, market mechanism, agriculture, farms.

ВСТУП

Однією з характерних рис сучасного етапу розвитку економічних відносин в агропромисловому виробництві країни є створення різних форм кооперації. Кооперація дозволяє організувати крупне виробництво, концентруючи його засоби в певних масштабах і просторових межах. У разі кооперації собівартість одиниці продукції знижується, оскільки основний та обіговий капітал застосовується спільно і розподіляється на більшу масу виробленої продукції. Саме поділ праці зумовлює спеціалізацію виробництва і є основою розвитку суспільного поділу праці. Розвиток спеціалізації виробництва зумовлює необхідність кооперування підприємств, а кооперування, в свою чергу, впливає на подальший розвиток спеціалізації та визначає її форми.

Основу в дослідженні кооперації фермерських господарств заклали в своїх працях видатні економісти О.В. Чаянов, М.І. Туган-Барановський. Проблемам сучасної фермерської кооперації присвячені праці багатьох вчених: О. Амосова, І. Вініченко, П. Гайдуцького, О. Горьового, В. Зіновчука, П. Макаренка, Л. Мельника, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, А. Пантелеймоненка, П. Саблука, Ю. Ушкаренко та інших. Проте багато методологічних і методичних питань залишаються вивченими не до кінця. Тому актуальним є проведення окремого наукового дослідження історичних особливостей розвитку кооперативного руху на Україні та визначення основних напрямів діяльності кооперативних підприємств.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми, які існують у сільському господарстві України, потребують прийняття науково обгрунтованих організаційно-економічних рішень стосовно розвитку взаємовідносин господарюючих суб'єктів агропромисловості. Важливе значення в цьому плані має заохочення до кооперування фермерських господарств. Кооперація завжди була одним із важливих організаційних напрямів підвищення продуктивності праці, окупності

основних і оборотних засобів, здешевлення виробництва продукції. Кооперація дає змогу зосередити більш крупне виробництво, найповніше використовувати їх ресурси, збільшувати обсяги виробництва продукції при менших витратах коштів. Впровадження досягнень науки та практики у сільському господарстві О.В. Чаянов вважав можливим лише у разі організації господарств великих розмірів. На крупному підприємстві легше організувати комбіноване виробництво, раціонально використовувати виробничі відходи, досягти вищого рівня продуктивності праці. "Якщо ми уважно вдивимось у склад селянського господарства, — зазначав О.В. Чаянов, — то легко зможемо впевнитися в тому, що для цілого ряду галузей його крупна форма дасть відразу безпосередньо велику вигоду. Водночас майже завжди буде можливо і надто легко, не порушуючи роботи інших частин господарства і не порушуючи трудового сімейного господарства, виділити окремі роботи і поєднати їх разом із сусідами в одну спільну велику справу" [12].

Під кооперативними об'єднаннями слід розуміти різні види кооперації: від найпростіших і до вищих її форм — виробничої кооперації. Нижчими формами кооперації є об'єднання у сфері обігу: споживча, кредитна, постачальницька, збутова. Вищі її форми — кооперативні об'єднання з виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції. Масове кооперування селян, радив О.В. Чаянов, слід починати з нижчих форм, зокрема із залучення селян у сферу обігу, щоб на практиці довести вигоду кооперованого господарювання і підійти до об'єднання у сфері виробництва. Досвід країн Західної Європи може бути корисним для України з деякими корективами. Так, на Заході та у США практично немає виробничих кооперативів фермерів, а в Україні вони з урахуванням минулого досвіду колективної праці, вже є.

Кооперативна ідея прийшла в Україну із Західної Європи — з Англії та Німеччини. Селянські організації з ознаками справжніх кооперативів з'явилися не відра-

зу. Чималий вклад у теоретичний розвиток кооперативної ідеї та систематизацію кооперативного досвіду зробили М. Драгоманов, І. Подолинський, М. Левитський, М. Туган-Барановський, Є. Храпливий та багато інших дослідників [1; 6; 9; 10]. М. Туган-Барановський був широко визнаний у світі як учений-кооператор. Він активно підтримував розвиток організаційної структури сільського господарства кооперативного типу і вважав, що кооперативний шлях веде до руйнування тоталітарної держави та до розвитку місцевого самоврядування.

Перші спроби організованих спільних дій були зроблені українськими селянами лише після скасування кріпацтва, але були більше схожі на організацію взаємодопомоги без створення будь-якої організаційної структури. Справжня епоха української кооперації почалася за часів століпінської реформи. На початку 1915 р. в Україні було близько 1500 сільськогосподарських кооперативів (40% їх загальної кількості в Російській державі) [9]. За період реформи сільськогосподарська кооперація набула розгалуженої структури, започаткувала ринкові економічні відносини, мала досвідчених фахівців і навіть налагодила міжнародні контакти. Значну активізацію кооперативної діяльності серед сільськогосподарських товаровиробників можна пояснити такими факторами: 1) збільшенням кількості селянських господарств, орієнтованих на ринок; 2) необхідністю більш організованого збуту продукції; 3) протистоянням приватному бізнесу та бажанням уникнути ринкових посередників; 4) зростанням попиту на кредит; 5) наданням кредитів селянським кооперативам позаземельним селянським банком.

Однак розквіт української кооперації не був тривалим через події, які негативно вплинули на її стан: першу світову війну, жовтневу революцію 1917 р., громадянську війну 1918—1920 рр., політику воєнного комунізму. Відродження сільськогосподарської кооперації стало можливим із введенням нової економічної політики та стабільного натурального податку. Окремим декретом радянського уряду було проголошено необхідність розвитку кооперації в сільському господарстві та її підтримки. У працях О.В. Чаянова, Н.Д. Кондратьєва, А. Челінцева, Н.П. Макарова й інших учених вона була детально розроблена для застосування в малому, роздробленому господарстві [9].

Завдяки новій економічній політиці сільськогосподарські кооперативи ринкового типу почали відроджуватися в Україні дуже активно, особливо після створення Всеукраїнської кооперативної спілки в 1922 р., яка об'єднала всі кооперативні організації республіки [6]. Перші кооперативи були переважно селянськими організаціями. Поступово вони мали стати серцевиною сільського господарства. Основними результатами розвитку сільського господарства кооперативного типу в Україні (до початку насильницької колективізації) були такі:

- господарство сімейного типу було первинною одиницею на селі, і селяни добровільно вступали в будь-які об'єднання;

- кооперація виробників знайшла широке розповсюдження, і практично завершилося формування кооперативних структур у місцевому, регіональному та національному масштабах;

- покращилася та стабілізувалася продовольча ситуація завдяки контролю сільськогосподарського ринку з боку кооперативів переважно економічними, а не адміністративними методами [4].

З метою збереження більш перспективного виробництва та розвитку нових напрямів діяльності кооперативних підприємств необхідно налагодити такі економічні відносини між членами кооперації, які б забезпечили прибуток засновникам об'єднаних підприємств та організацій. Перший напрям кооперації — об'єднання в окремі кооперовані рослинницькі формування. Громадянин може брати або не брати участь у виробництві. Той, хто передав землю у кооператив, може одержувати орендну плату, розмір якої встановлюється за домовленістю. Він може брати участь у розподілі валової продукції в натуральній формі та прибутку. Водночас визначаються частки продукції та прибутку, які розподіляються пропорційно земельному паю та трудовому вкладу. Другий напрям передбачає кооперацію у спільному виробництві тваринницької продукції. У виробничому циклі беруть участь пайовики, які постачають корми, пайовики у майні тваринницьких підприємств і ті, хто безпосередньо працює. Результати праці розподіляються на три частини: на корми, на вартість основних фондів, на вклад живої праці пропорційно паю або участі кожного співучасника кооперації. Третій напрям має свої особливості: члени кооперативу об'єднуються і створюють кооператив із переробки продукції, наймають працівників і оплачують їх працю за домовленістю. Результати господарювання повністю належать їм і розподіляються пропорційно поставленій сировині.

Фермерські господарства, які мають невеликі розміри, не можуть здійснювати високоефективне виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, забезпечувати сервісне обслуговування. Високоефективне виробництво забезпечується комплексною механізацією і автоматизацією. Кооперування фермерів дає змогу організувати саме таке виробництво. Сільськогосподарські кооперативи можуть займатися будь-якою діяльністю, пов'язаною з виробництвом і збутом сільськогосподарської продукції членів кооперативу; зі збиранням урожаю, консервуванням, сушінням, переробкою, пакуванням, зберіганням, навантаженням, відправленням, страхуванням або використанням сільськогосподарської продукції; з виробництвом і реалізацією побічної сільськогосподарської продукції; із закупівлею, виробництвом, продажем або постачанням членам кооперативу машин, обладнання, продовольства; можуть займатися фінансуванням цих видів діяльності [3; 5].

Загальноприйнятими принципами кооперування є такі: власністю володіють члени-користувачі; управління здійснюється за принципом: один член кооперативу — один голос; функціонування кооперативу повинно давати доходи, які дорівнюють витратам або в незначній мірі перевищують їх; дивіденди на капітал членів кооперативу обмежені; професійна підготовка є обов'язковою вимогою для члена кооперативу. З метою ефективного розвитку кооперативу одержані ним доходи оподатковуються лише після їх розподілу між членами кооперативу.

Кооперативи створюватися не лише у сфері виробництва, переробки, постачання та збуту, а й у сфері кредитування та страхування. Існуюча кредитна система не фінансує малі, часом збиткові підприємства. Самі умови кредитування, високі процентні ставки непосильні для сільгоспвиробників. Для стабілізації та подальшого піднесення аграрної сфери необхідно розвивати систему сільськогосподарської кредитної кооперації, яка б підвищила доступність кредитних коштів. Метою кредитних кооперативів є взаємне кредитування пайовиків, якими можуть бути на добровільних засадах фізичні й юридичні особи, що функціонують в аграрній сфері з різними формами власності.

Для організації оптимальних високоефективних виробництв фермери об'єднують земельні ділянки, що забезпечує їх раціональні розміри й ефективне застосування сівозмін і технічних засобів; створюють спільні раціональних розмірів тваринницькі ферми для досягнення високої ефективності галузі; організовують переробні цехи та підприємства; закуповують необхідні технічні засоби та створюють пункти з їх використання для виконання окремих сільськогосподарських робіт; спеціалізуються на виробництві частини продукції в єдиному технологічному циклі. Все це вимагає взаємовигідної побудови економічних відносин між фермерськими господарствами. Основна умова такої кооперації — забезпечити одержання кожним її членом прибутків залежно від вкладеного капіталу та живої праці [7; 8].

Досвід західних країн показує, що в період економічних спадів, криз фермери активніше вкладають кошти в кооперацію, щоб не звертатися до послуг приватних компаній і цим захистити себе від ринкової кон'юнктури. У скрутних умовах господарювання фермери об'єднуються у формальні та неформальні кооперативи, товариства, асоціації. Кооперативний рух у Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії, Нідерландах та Японії характеризується майже 100-відсотковим охопленням сільськогосподарського населення. У Франції, Бельгії, Німеччині кооперативи об'єднують не менше 80% усіх сільськогосподарських підприємств, у США, Канаді, Австралії — понад 60% фермерських господарств. У країнах Європи через систему сільськогосподарських кооперативів реалізується до 80% продукції фермерів і забезпечується більше половини постачання засобів виробництва для сільського господарства [2]. У таких розвинених країнах, як Німеччина, Франція, США, Велика Британія та Канада, від 20 до 70% фермерських господарств охоплено різними формами кооперування для придбання й спільного використання й обслуговування техніки [4]. У країнах Європи багато фермерських господарств є одночасно членами 5—7 кооперативних об'єднань [11].

Одним із факторів підвищення ефективності використання земельних ресурсів є розвиток фермерської кооперації у сфері використання техніки. Чимало фермерських господарств за розміром свого землекористування не мають потреби в постійному застосуванні багатьох видів техніки, тому кооперування є найбільш надійним способом їх технічного дооснащення. Використання техніки на основі лізингу, як показують дослідження, є вигідним на кооперативних засадах. Це пов'язано також з високими цінами на техніку.

У разі застосування кооперації у такій сфері, як переробка, селянські господарства можуть самі виходити на ринок готової продукції, що значно підвищить їх ефективність. Однак для організації переробки продукції необхідно вкладення фінансів, що часто фермерам не під силу, тому органи державної підтримки повинні стати гарантами перед кредитними закладами, тим більше що прямий вихід виробника на ринок значно підвищує гарантію повернення кредиту. Можливість одержання кредитів сприятиме розвитку кооперації в цілому.

З метою підвищення ефективності функціонування аграрного сектора економіки України має бути створена цілісна кооперативна система. Така система дозволить сформувати єдиний економічний простір для ефективної взаємодії суб'єктів усіх форм власності та господарювання в аграрній сфері. У разі розроблення концепції формування кооперативної системи на рівні обласних необхідно виходити з апробованих методологічних підходів. З розвитком кооперативних та інтеграційних зв'язків поступово буде формуватися організаційна структура сільськогосподарської кооперації на всіх рівнях. Нами запропонована трирівнева організаційна структура регіональної сільськогосподарської кооперативної системи: первинні (місцеві) кооперативи — I рівень; районні кооперативи та кооперативні спілки — II рівень; обласні галузеві спілки і обласний галузевий сільськогосподарський кооператив — III рівень. У цій структурі повинні бути чітко регламентовані функції кооперативних утворень кожного рівня. На місцевому та районному рівнях вирішуються переважно проблеми постачання, виробництва, спільного використання техніки, переробки, збуту, кредитування, страхування, будівництва, на обласному рівні — розробка аграрної, фінансово-податкової та кредитної політики в системі сільськогосподарської кооперації, страхування життя та майна, постачання тих засобів і ресурсів, якими не можуть забезпечити районні кооперативи; інформаційне забезпечення; збут продукції в межах України і на експорт; ревізійна діяльність.

Кожний галузевий підрозділ має свою структуру управління та механізм взаємовідносин, пов'язаних з особливостями організаційно-технологічних, постачальницьких і збутових процесів, включаючи фінансово-кредитне забезпечення, хоч у масштабах країни всі кооперативи, фінансово-кредитні структури (кредитні кооперативи, банки, страхові фонди тощо) виходять на Національний банк. Початком пропонованої системи є первинні сільськогосподарські кооперативи як основна ланка кооперації на селі. Саме тут зароджується фундамент усієї кооперативної системи. Схеми побудови первинних кооперативів можуть бути різні, в залежності від розмірів підприємств, їх спеціалізації, обсягів виробництва продукції, потреб у різних видах обслуговування, фінансових можливостей та інших факторів. У різних районах через неоднакові умови господарювання форми створюваних кооперативів можуть бути різними. На основі аналізу й узагальнення відомостей про аграрні кооперативи ми класифікували їх за такими ознаками: форма власності, виробничий напрям і рівень спеціалізації, розмір, ступінь самостійності.

Комплексною програмою розвитку сільського господарства в регіоні передбачається створення в сільській місцевості кооперативів та інших підприємницьких структур з наданням дрібним товаровиробникам послуг, пов'язаних з виробництвом, заготівлею та переробкою сільськогосподарської продукції, забезпеченням їх племінною худобою та кормами, наданням ветеринарних послуг, організацією МТС, механізованих загонів, пунктів прокату, забезпеченням кредитування будівництва житла, виробничих приміщень, придбання техніки й обладнання тощо.

ВИСНОВОК

На підставі проведених досліджень можна зробити висновок, що фундаментальні принципи кооперації, її важливі організаційно-економічні аспекти заслуговують на детальне вивчення. Треба усвідомити, що кооперативний рух — це процес, і його організаційно-економічні форми не можуть бути статичними і мають змінюватися відповідно до змін економічних, політичних, техніко-технологічних та інших умов. Кооперація фермерських господарств, яка забезпечує за рахунок концентрації ресурсів наближення до їх оптимальних розмірів з мінімальними додатковими вкладеннями, дозволяє створити потенційно ефективні підприємства. Необхідно створювати кооперативні форми не тільки на первинному рівні, але й на рівні району, області, регіону, держави. Для успіху кооперативного руху необхідна виважена протекціоністська політика держави. Оцінюючи розвиток сучасного фермерського виробництва, можна стверджувати, що воно має стати ефективною формою сільськогосподарського виробництва країни. Не дивлячись на всі суб'єктивні й об'єктивні труднощі, фермерські господарства знайшли свою економічну нішу в аграрному секторі економіки країни і, як будь-яка форма господарювання, ці підприємства вимагають подальшого вивчення і обґрунтування перспектив їх розвитку.

Література:

- Амосов О.Ю. Фермерство як форма підприємництва в аграрній сфері / О.Ю. Амосов // Економіка АПК. — 2008. — № 8. — С. 4—6.
- Вініченко І.І. Регіональний аспект розвитку фермерства / І.І. Вініченко // Ефективна економіка. — 2012. — № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua>
- Гайдуцький П.І. Аграрний сектор: від реформи до стратегії розвитку (питання власності та господарювання) / Гайдуцький П.І. // Економіка АПК. — 2003. — № 2. — С. 29—32.
- Горьовий В.П. Кооперація фермерських господарств / В.П. Горьовий // Агроінком. — 2009. — № 9 — 10. — С. 35—40.
- Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. Вид. друге: доп. і перероб. / В.В. Зіновчук. — К.: Логос, 2001. — 380 с.
- Коваль Ф. Євген Храпливий — подвижник кооперативної ідеї національного державотворення. — Львів, 2000. — 92 с.
- Макаренко П.М. Фермерство України у контексті тенденцій розвитку світового сільського господарства / П.М. Макаренко, Л.Л. Мельник // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 145—152.
- Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. — 2-е вид., доп. — К., 2000. — 629 с.
- Прокопенко І.П. Сільськогосподарська кооперація в суспільно-політичному житті України (1880 — початок 30-х років XX століття). — К., 1992. — 56 с.
- Туган-Барановський М.І. Соціальні основи кооперації. — М.: Економіка, 1989. — 496 с.
- Ушкаренко Ю.В. Підвищення ефективності діяльності фермерських господарств на основі кооперації / Ю.В. Ушкаренко // Агросвіт. — 2011. — № 13—14. — С. 3—7.
- Чаянов А.В. Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной кооперации. — М.: Наука, 1991. — 456 с.

References:

- Amosov, O.Yu. (2008), "Farming as a form of entrepreneurship in the agricultural sector", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 4—6.
- Vinichenko, I.I. (2012), "Regional aspect of farming development", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua> (Accessed 4 Sept 2019).
- Hajduts'kyj, P.I. (2003), "Agrarian sector: from reform to development strategy (property and economic issues)", *Ekonomika APK*, vol. 2, pp. 29—32.
- Horovyj, V.P. (2009), "Cooperation farms", *Ahroinkom*, vol. 9—10, pp. 35—40.
- Zinovchuk, V.V. (2001), *Orhanizatsijni osnovy sil'skohospodars'koho kooperatyvu* [Organizational basis of agricultural cooperative], 2nd ed, Lohos, Kyiv, Ukraine.
- Koval', F. (2000), *Yevhen Khraplyvyj — podvyzhnyk kooperatyvnoi idei natsional'noho derzhavotvorennia* [Yevhen Khraplyvyj is an advocate of the cooperative idea of national state formation], Lviv, Ukraine.
- Makarenko, P.M. and Melnyk, L.L. (2008), "Farming of Ukraine in the context of trends in the development of world agriculture", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 145—152.
- Sabluk, P.T. and Mesel'-Veseliak, V.Ya. (2001), *Posibnyk po reformuvanniu sil'skohospodars'kykh ta pererobnykh pidpriemstv* [A guide to reforming agricultural and processing enterprises], 2nd ed, Kyiv, Ukraine.
- Prokopenko, I.P. (1992), *Sil'skohospodars'ka kooperatsiia v suspil'no-politychnomu zhytti Ukrainy (1880 — pochatok 30-kh rokiv XX stolittia)* [Agricultural cooperation in the socio-political life of Ukraine (1880 — early 30 XX century)], Kyiv, Ukraine.
- Tugan-Baranovskij, M.I. (1982), *Social'nye osnovy kooperacii* [Social foundations of cooperation], *Jekonomika*, Moscow, Russia.
- Ushkarenko, Yu.V. (2011), "Improving the efficiency of cooperative farms", *Ahrosvit*, vol. 13—14, pp. 3—7.
- Chajanov, A.V. (1991), *Osnovnye idei i formy organizacii sel'skohozjajstvennoj kooperacii* [The main ideas and forms of organization of agricultural cooperation], *Nauka*, Moscow, Russia.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2019 р.